

ПІДГОТОВКА АГРАРІЇВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Стаття присвячена питанню підготовки студентів-аграріїв до професійного спілкування. Висвітлено результати дослідження формування вмінь професійного спілкування майбутніх аграрників як складової частини їх фахової підготовки. Встановлено, що невирішеною залишається проблема формування вмінь професійного спілкування спеціалістів економічного профілю аграрної сфери.

Підготовка майбутніх фахівців економічного профілю аграрних ВНЗ до професійного спілкування є досить складним процесом, який потребує як теоретичного обґрунтування, так і відповідного методичного забезпечення.

З огляду на те, що в психолого-педагогічних дослідженнях не знайшла належного наукового обґрунтування проблема підготовки майбутніх фахівців агроекономічного профілю до професійного спілкування, вважаємо за доцільне спочатку звернутися до різних підходів щодо підготовки в цілому студентів-аграріїв до професійного спілкування, оскільки це питання певною мірою розроблено в сучасній педагогічній теорії та практиці. У контексті сказаного звернемося до результатів теоретичних та експериментальних досліджень, що проведені Л. В. Барановською, С. М. Амеліною, В. А. Кручек, Л. П. Мельник, Л. А. Осадчою, Ю. О. Ніколасенко.

Мета статті – з'ясувати стан дослідженості проблеми підготовки майбутніх фахівців-аграрників до професійного спілкування у вітчизняній педагогічній науці.

Одним із найбільш ґрунтовних наукових доробків у контексті підготовки майбутніх аграріїв до професійного спілкування можна вважати докторську дисертацію Л. В. Барановської, яка обґрунтувала дидактико-методичну систему поетапного навчання професійного спілкування студентів аграрного ВНЗ, що представляє собою множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих меті навчання студентів професійного спілкування в процесі здобуття ними фахової освіти [1: 18].

Структурно модель вказаної системи включає такі компоненти: 1) мета – засвоєння знань і формування вмінь, необхідних для організації продуктивної фахово-комунікативної діяльності; 2) зміст навчання – сукупність психолого-педагогічних, лінгвістичних знань, знань з професійно орієнтованих та спеціальних дисциплін; 3) студенти; 4) науково-педагогічні працівники; 5) засоби педагогічного впливу – дії викладача, спрямовані на встановлення взаємодії з учасниками процесу навчання, вербальні й невербальні засоби спілкування; 6) етапи навчання професійного спілкування: психолого-комунікативний, вербально-комунікативний, фахово-комунікативний; 7) результат – система психологічних, лінгвістичних, професійних знань і вмінь спілкування літературною професійно спрямованою мовою [2: 488].

Слід підкреслити, що зазначеним вище трьома етапами навчання студентів професійного спілкування відповідає зміст трьох видів навчальних дисциплін: основи психології та педагогіки, професійна мова працівника аграрної галузі, професійно орієнтовані й спеціальні навчальні дисципліни. На психолого-комунікативному етапі з метою вироблення в студентів комунікативних умінь дослідниця пропонує: моделювання ситуацій дружнього й ділового спілкування з аналізом особливостей їх змісту, мети та принципів організації, доцільності використання вербальних і невербальних засобів; завдання прийняття комунікативних рішень у конфліктних ситуаціях; вибір стратегій особистісного захисту в ситуаціях психологічного дискомфорту – заміщення, проекції, інтелектуалізації, раціоналізації, сублімації [1: 24].

На другому етапі передбачається розгляд теоретичних засад вербального професійного спілкування та вдосконалення писемних навичок студентів з володіння стилістично нейтральними, професійно маркованими нормативними мовними засобами. На фахово-комунікативному етапі майбутні працівники аграрної галузі, засвоюючи зміст фахових дисциплін, виробляючи професійні вміння, на основі знань, умінь і навичок з основ психології та української мови, вдосконалюють рівень володіння вміннями професійного спілкування, чому сприяє, як стверджує Л. В. Барановська, моделювання викладачами фахово-рольових ситуацій, що передбачають необхідність виконання студентами не лише професійних завдань, а й участь у комунікативній діяльності, з пошуком адекватних стратегій вербальної та невербальної взаємодії [1: 28].

На думку Л. В. Барановської, насиченість занять проблемними ситуаціями оптимізує процес формування комунікативних умінь. Удосконаленню вмінь професійного спілкування студентів,

переконує дослідниця, сприяють такі прийоми, що наближують навчальну діяльність до професійної: розв'язання ситуативних фахових завдань, робота з тими самими об'єктами й за допомогою тих же методів, що й на виробництві. Доречно наголосити, що колективні та групові форми навчання Л. В. Барановська розглядає як найефективніші в напрямі формування комунікативних умінь майбутніх фахівців [1: 19].

С. М. Амеліна вважає підготовку студентів аграрних ВНЗ до професійного спілкування складником професійної підготовки майбутніх фахівців-аграріїв [3], з чим ми абсолютно погоджуємося. Привертає увагу й той факт, що дослідниця наголошує на тому, що в деяких зарубіжних аграрних закладах освіти спілкування визначається предметом, необхідним для вивчення кожним студентом-аграрієм, що є досить показовим у контексті вітчизняної практики.

У докторській дисертації С. М. Амеліної розроблено концепцію формування культури професійного спілкування студентів аграрних ВНЗ як важливого чинника підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців-аграріїв й обґрунтовано модель цілісного процесу формування культури професійного спілкування вказаних спеціалістів, що ґрунтується на системному, культурологічному, гуманістичному, особистісно-зорієнтованому й діяльнісному підходах [4: 10]. Вказана модель передбачає, що формування культури професійного спілкування спирається на діалогізацію навчальної діяльності, інтелектуальну взаємодію та співтворчість викладачів і студентів, їхню активність у діалозі.

З огляду на пріоритет діалогічності в професійному спілкуванні аграріїв, що зумовлюється потребою в динамічності, мобільності й необхідності плідної співпраці в професійній діяльності, С. М. Амеліна вважає культуру діалогу основною характеристикою якості професійного спілкування, вказуючи на те, що високий рівень культури діалогу є адекватним відображенням суб'єкт-суб'єктного характеру в цьому спілкуванні. У цьому зв'язку організація професійного діалогічного спілкування, на думку дослідниці, має ґрунтуватися на таких принципах: 1) емоційна й особистісна відкритість партнерів по спілкуванню; 2) психологічна налаштованість на актуальні стани один одного; 3) безоцінність, довіра та щирість висловлення почуттів і станів [5].

У контексті нашого дослідження значний науковий інтерес мають пропозиції С. М. Амеліної щодо програми й методики проведення тренінгів з розвитку вмінь і навичок професійного діалогічного спілкування, а також програма психолого-педагогічного семінару для викладачів аграрних ВНЗ "Діалог у навчанні", мета якого – підготовка викладачів до діалогізації педагогічного процесу, активізації їхньої взаємодії та сприяння переходу від авторитарних позицій до партнерської співпраці зі студентами [4: 12]. Слід звернути увагу на те, що ефективним засобом формування вмінь встановлювати контакт, зацікавлювати партнера по спілкуванню, аргументувати власну позицію, слухати співрозмовника були спеціальні тренінги [6: 371].

Певне значення з точки зору нашої роботи також мають розроблені С. М. Амеліною програми з курсів "Ораторське мистецтво", "Мовна модель сучасного інформаційного простору" й "Ведення ділових переговорів", які пропонуються студентам серед вибіркових дисциплін і можуть бути використані при підготовці фахівців у галузі сільського господарства. В аспекті формування вмінь професійного спілкування майбутніх фахівців економічного профілю агросфери заслуговують уваги розробки дослідниці, що відображені в посібнику "Тренінги з розвитку умінь та навичок діалогічного спілкування" [7], і можуть бути використані для реалізації вказаної мети.

Дослідниця В. А. Кручек розробила власну педагогічну технологію формування комунікативних умінь студентів аграрних ВНЗ у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, спрямовану на побудову комунікативно спрямованого спілкування, суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу [8: 11]. Розроблена авторкою модель педагогічної технології формування комунікативних умінь студентів містить мету діяльності, розкриває її суттєві аспекти, уміщує опис самого процесу формування вмінь, зокрема, етапи роботи викладача, напрямки реалізації умов формування комунікативних умінь, методи формування вмінь та форми педагогічного спілкування. У цілому реалізація вказаної моделі включає такі етапи: 1) діагностика рівня розвитку комунікативних умінь студентів (змістовий компонент; мотиваційний компонент; операційний компонент); 2) постановка мети формування комунікативних умінь; 3) оцінка реалізації умов формування комунікативних умінь; 4) адаптація змісту навчального матеріалу; 5) визначення системи методів формування комунікативних умінь; 6) організація комунікативно спрямованого навчання [9: 161-162].

Згідно з даною моделлю викладач психолого-педагогічних дисциплін на початковому етапі має продіагностувати рівень сформованості комунікативних умінь у студентів та, у випадку виявлення його недостатності, поставити за мету формування комунікативних умінь. Мета потребує розгляду факторів та умов, що забезпечують її реалізацію. У процесі формування комунікативних умінь беруть участь: викладач психолого-педагогічних дисциплін в якості суб'єкта діяльності, студенти та викладачі-предметники як об'єкти діяльності. Після адаптації змісту навчального матеріалу

відповідно до потреб студентів у інформації з комунікативної діяльності й прояву конкретних умінь викладачу психолого-педагогічних дисциплін потрібно організувати комунікативно спрямоване навчання, причому, доцільно проводити роботу не лише зі студентами, а й удосконалювати комунікативну майстерність викладачів.

На думку В. А. Кручек, реалізацію всіх умов формування комунікативних умінь студентів може забезпечити застосування комплексу методів: проведення лекційних занять; підготовка та проведення занять студентами; участь студентів у конференціях; проведення тренінгових занять: тестування, переконання, навіювання (аутогенне тренування), наслідування, моделювання ситуацій, дискусії, бесіди, мозкова атака, ситуативно-рольові ігри; написання рефератів; вивчення та обговорення літератури з проблем спілкування.

З метою вдосконалення комунікативної майстерності викладачів аграрних ВНЗ В. А. Кручек пропонує забезпечити: 1) проведення науково-практичного семінару; 2) практикум з мови; 3) участь у круглих столах з комунікативної проблематики; 4) тестування комунікативної компетентності; 5) психологічне консультування; 6) роботу з літературою; 7) вивчення передового педагогічного досвіду; 7) відвідування відкритих занять. За таких обставин, як стверджує В. А. Кручек, викладачі-предметники опосередковано впливають на формування комунікативних умінь студентів, тобто виступають не лише об'єктами, а й суб'єктами формування комунікативних умінь.

Слід підкреслити, що, на думку В. А. Кручек, методи активної взаємодії найбільшою мірою сприяють розвитку інтерактивного боку спілкування, а методи психологічного впливу розвивають усі три сторони, але переважно – комунікативну та перцептивну [9: 138]. Проте, найбільшу увагу дослідниця приділяє соціально-психологічному тренінгу, зокрема, тренінгу вмінь, який вона використовує як основний для формування комунікативних умінь. У цьому зв'язку авторкою розроблено програму тренінгу спілкування, мета якого: розширити інформаційне поле студентів аграрного ВНЗ; навчити адаптивним способам поведінки; розвинути комунікативні вміння. Програма даного тренінгу передбачає проведення шести занять, на кожному з яких має виконуватися низка спеціальних вправ, виконання яких переслідує свою мету. Так, наприклад, пропонуються вправи на розвиток перцепції, мовленнєвих та немовленнєвих умінь, розвиток уміння слухати та зосереджуватись. Результати проведеного В. А. Кручек дослідження впроваджувались у навчальний процес Національного аграрного університету та Білоцерківського державного аграрного університету й було підтверджено ефективність запропонованої педагогічної технології формування комунікативних умінь.

В Уманському агроуніверситеті, забезпечуючи психологічну підготовку майбутніх менеджерів аграрного виробництва, особливу увагу приділяють формуванню їх комунікативної компетентності. Так, у межах курсу "Основи психології та педагогіки" вивчаються загальні засади спілкування як виду діяльності, розглядаються засоби спілкування і їх психологічні характеристики, вплив спілкування на формування й розвиток особистості [10].

Зі специфікою управлінського спілкування студенти знайомляться при вивченні курсу "Психологія управління". У цьому зв'язку доречно зазначити, що, як стверджує Л. А. Осадча, система психологічної підготовки майбутніх менеджерів передбачає створення навчального курсу "Психологічні основи управління в системі аграрних формувань" із використанням активних форм і методів навчання (проблемних лекцій, психологічних практикумів, "мозкових штурмів", навчально-рольових і ділових ігор), конкретизацією змісту й вибором найдоцільніших організаційних форм і психологічних засобів підготовки [11: 15-16]. Слід наголосити, що програма вказаної дисципліни складається з п'яти тематичних модулів, два з яких присвячені соціально-психологічним особливостям внутрішніх комунікацій та особливостям зовнішніх комунікацій в системі аграрних формувань [11: 12].

Як стверджують Л. П. Мельник та Л. А. Осадча, структура лекційного заняття "Психологія управлінського спілкування" охоплює такі питання: зміст, види й функції управлінського спілкування, "сміслові бар'єри", що виникають у процесі взаємодії керівника й підлеглого та шляхи їх подолання, а також етику ділових комунікацій. Особливу роль у формуванні комунікативної компетентності майбутніх менеджерів відіграють тренінгові заняття, в основу яких покладено принцип активності, що базується на ідеї: людина засвоює 10 % від того, що вона чує; 50 % – від того, що бачить; 70 % – від того, що проговорює; 90 % – від того, що виконує сама [10], з чим не можна не погодитися.

Тренінгові заняття дозволяють учасникам здобути знання й сформувати вміння, розвинути позитивні установки, що визначають їх поведінку в спілкуванні, перцептивні здібності, розвивати й коригувати систему відносин особистості в групі. Так, проведення тренінгу "Ділова бесіда з претендентом на управлінську посаду при наймі на роботу" передбачає оволодіння студентами прийомами формування позитивного ставлення роботодавця до претендента на посаду й алгоритмом ведення співбесіди з ним [10]. Як переконують Л. П. Мельник і Л. А. Осадча, поєднання різних

прийомів тренінгового спілкування (дискусії, рольові й ділові ігри, психодрама та її модифікації, способи зворотного зв'язку, психогімнастичні вправи) дозволяє підвищити рівень комунікативної компетентності майбутніх менеджерів аграрного виробництва.

У дисертації Ю. О. Ніколаєнко розроблено модель підготовки студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі, яка включає загальний (комунікативний) підхід, мету, принципи, зміст, технологію та результат підготовки. Особливість вказаної моделі, як стверджує дослідниця, зумовлюється комунікативною спрямованістю кожного елементу та використанням модульної інтерактивної технології, яка є практичним засобом формування комунікативно достатнього рівня готовності студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі [12: 145]. Варто зазначити, що формування вказаної готовності базується на принципах: мовленнєворозумової активності; проблемності; індивідуалізації; функціональності; ситуативності; новизни; професійної спрямованості навчальної діяльності; міжпредметних зв'язків іноземної мови зі спеціальними дисциплінами; культурологічності.

Модель підготовки студентів-аграріїв до професійного спілкування в іншомовному середовищі складається із таких компонентів: цільовий (визначає загальний підхід і мету підготовки), змістовий (описує принципи й обґрунтовує зміст підготовки), організаційно-методичний (описує технологію підготовки), оцінювально-результативний (визначає результат підготовки). Модель, яку пропонує Ю. О. Ніколаєнко, передбачає засвоєння студентами теоретичних основ майбутньої професійної діяльності (фахова підготовка) і формування у них практичних умінь і навичок спілкуватися іноземною мовою (іншомовна комунікативна підготовка). Слід підкреслити, що реалізація модульної інтерактивної технології в процесі підготовки аграріїв до професійного спілкування передбачає специфічні форми, методи й прийоми роботи, а також зміну співвідношення провідної ролі викладача й студентів у взаємодії на кожному з трьох етапів: підготовчий, тренувальний, творчий. Так, на першому етапі відбувається ознайомлення студентів з новим лексичним матеріалом і його первинне закріплення шляхом виконання умовно мовленнєвих вправ, а процес спілкування організовується та керується викладачем. Другий етап характеризується посиленням комунікативної активності студентів під час моделювання ситуацій професійного спілкування в парах та групах. Нарешті, на третьому етапі студенти самостійно організовують свою мовленнєву діяльність у ділових іграх та проектній роботі [12: 197].

З огляду на завдання нашого дослідження вважаємо за доцільне наголосити на тому, що на тренувальному етапі основним засобом формування готовності до професійного спілкування в іншомовному середовищі дослідниця вважає моделювання ситуацій, а основними видами роботи на творчому етапі – ділові ігри та проекти. Ю. О. Ніколаєнко стверджує, що процес підготовки студентів-аграріїв до професійного спілкування має бути організованим як моделювання ситуацій, що максимально наближені до реального професійного спілкування й завдання проблемного характеру. У цьому зв'язку нею пропонуються такі ситуації: "Перше знайомство", "Експурсія на ферму", "Знайомство з новими друзями", "Обмін досвідом", "Робота на фермі" [12: 116-117].

На думку Ю. О. Ніколаєнко, найефективнішим методом підготовки студентів до професійного спілкування в іншомовному середовищі на творчому етапі є ділова гра, яка дозволяє максимально відтворити професійну реальність. Тому на творчому етапі вона пропонує використовувати такі ділові ігри, як "Прес конференція", "Співбесіда для бажаючих пройти практику за кордоном", "Аграрна виставка" [13]. Привертають нашу увагу й приклади проектів, які можна використовувати на творчому етапі підготовки студентів-аграріїв до фахового спілкування в іншомовному середовищі: "Найкраща ферма Вашої області"; "Проект Вашої ферми"; "Міжнародна виставка" та інші [12: 125]. Значну увагу дослідниця приділяє роботі в групах, цікавим різновидом якої є "мозкова атака", тобто групам пропонується за чітко визначений проміжок часу представити максимальну кількість гіпотез з певної проблеми.

На нашу думку, деякі пропозиції Ю. О. Ніколаєнко, за умови їх адаптації (бо вони розроблені, по-перше, для підготовки до фахового спілкування в англomовному середовищі; по-друге, зорієнтовані на агрономів, механізаторів і технологів), можуть бути використані в процесі підготовки майбутніх аграріїв економічного профілю до професійного спілкування.

Результати дослідження проблеми підготовки студентів-аграрників до професійного спілкування свідчать про те, що в науково-педагогічній літературі ця проблема певною мірою, хоч і недостатньо, розглянута. Водночас, невирішеною залишається проблема формування вмінь професійного спілкування спеціалістів економічного профілю аграрної сфери. Тому пошуки системного забезпечення формування вмінь професійного спілкування у сфері професійної підготовки майбутніх фахівців економічного спрямування в аграрних ВНЗ набувають особливої актуальності, що й стане перспективою подальших розвідок автора в даному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановська Л. В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Л. В. Барановська. – К., 2005. – 43 с.
2. Барановська Л. В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Барановська Лілія Володимирівна. – К., 2005. – 517 с.
3. Амеліна С. М. Підготовка майбутніх аграріїв до професійного спілкування / С. М. Амеліна // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 143. – С. 39–46.
4. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / С. М. Амеліна. – Харків, 2008. – 40 с.
5. Амеліна С. М. Культура діалогу як основна характеристика якості професійного спілкування [Електронний ресурс] / С. М. Амеліна // Педагогічна наука : історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2009. – Вип. 2. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n2_2009_st_15/.
6. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування студентів вищих аграрних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Амеліна Світлана Миколаївна. – Запоріжжя, 2008. – 575 с.
7. Амеліна С. М. Тренінги з розвитку умінь та навичок діалогічного спілкування / С. М. Амеліна. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 73 с.
8. Кручек В. А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / В. А. Кручек. – К., 2004. – 16 с.
9. Кручек В. А. Формування комунікативних умінь студентів вищих аграрних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кручек Вікторія Аркадіївна. – К., 2004. – 199 с.
10. Мельник Л. П. Проблеми психологічної готовності менеджерів аграрного виробництва до управлінського спілкування / Л. П. Мельник, Л. А. Осадча // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 128-133.
11. Осадча Л. А. Формування психологічної готовності до управління керівників аграрних формувань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.10 "Організаційна психологія ; економічна психологія" / Л. А. Осадча. – К., 2007. – 22 с.
12. Ніколаєнко Ю. О. Підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ніколаєнко Юлія Олександрівна. – Полтава, 2009. – 260 с.
13. Ніколаєнко Ю. О. English for Specific Purposes : методичний посібник з підготовки студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі / Ю. О. Ніколаєнко. – Полтава : ПДАА, 2008. – 59 с.

Матеріал надійшов до редакції 08.09. 2010 р.

Кучер А. В. Подготовка аграриев к профессиональному общению: проблемы теории и практики.

Статья посвящена вопросу подготовки студентов-аграриев к профессиональному общению. Отражены результаты исследования формирования умений профессионального общения будущих аграрников как составной части их профессиональной подготовки. Установлено, что нерешенной остается проблема формирования умений профессионального общения специалистов экономического профиля аграрной сферы.

Kucher A. V. Agrarians' Preparation for Professional Communication: Theoretical and Practical Issues.

The article is dedicated to the question of agrarian students' preparation for professional communication. Research results of future agrarians' skills formation as a vocational training component are elucidated. It is established that unresolved remains the problem of agrarian specialists' skills formation for professional communication in economic sphere.